

SOHIBQIRON

Адабий-бадий, илмий, ижтимоий-маърифий журнал

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

академик Акмал Саидов
академик Анатолий Сагдуллаев
проф. Убайдулла Уватов
Сирожиiddин Саййид
проф. Поён Равшанов
проф. Абдурахим Эркаев
проф. Қаҳрамон Ражабов
проф. Юлдуз Эргашева
проф. Баҳодир Эшов
ф.ф.д. Нафас Шодмонов
Тулқин Ҳайит

Бош муҳаррир:

Очил Бўриев

Масъул котиб:

Шерали Панжиёв

Нашр учун масъуллар:

Равшан Тўхтамишев

Илҳом Тоғаев

Саҳифаловчи:

Баҳодир Мусаев

МУАССИС:

SOHIBQIRON SHULASI M.CH.J.

Қашқадарё вилоят матбуот ва ахборот
бошқармасида 2012 йил 12 мартда
14-076 рақами билан рўйхатга олинган.
Журнал уч ойда бир марта чоп этилади.
Журналдан кўчирма олинганда манба
қайд этилиши шарт.

Манзилмиз:

Қарши шаҳри

Мустақиллик шоҳ кўчаси 2-уй.

Телефон: 221-09-46. 91.466-80-32

Теришга 10.04.2018 йилда берилди.

Босишга 23.05.2018 йилда рухсат

этилди. 25.05.2018 йилда босилди.

Бичими 70x100 1/16. 8,0 босма табоқ.

Адади 1600 нусха. Буюртма № 160

Журнал «Photo Express» ишлаб чиқариш

корхонаси босмахонасида чоп этилди.

Босмахона манзили:

Қарши шаҳри

Мустақиллик шоҳ кўчаси 22 -уй.

Электрон манзилмиз:

sohibqiron_jurnali @mali.ru

УШБУ СОНДА:

Бугуннинг нафаси

Президентимиз даъватлари.....4

Ифтихор

Зафар РЎЗИЕВ, Қашқадарё - Амир Темурга
бешик бўлган юрт.....8

Тадқиқот

Акмал САИДОВ, Хуан Хосе Арреола - адиб,
масалчи ва актёр.....14

Абдурахим ЭРКАЕВ,
Эрк ва Ватан қўйиши.....35

Сайфулла ТУРСУНОВ, Амир Темур сиёсий
ҳокимиятини мустақамлашда Сурхон

воҳасининг ўрни.....53

Санжар ЧОРИЕВ, Ақл ва унинг оқиб
кетиши муаммоси.....63

Нигора МАҲМУДОВА, Синтагма ҳақида
баъзи мулоҳазалар.....92

Тулқин ХУДОЙҚУЛОВ, Қўқон хонлиги
ҳукмдорлари наслини темурийларга

богланишининг легитимлаш усули
(тарихий манбалар асосида).....101

Жавоҳирот

Лазиз ХОЛОВ, Китоб - бебаҳо неъмат.....31

Руҳият сурати

Мухаммад ЮСУФ, Эл қўлласин энди бу юрт
эгасин.....41

Панднома

Амир Темур ўғитлари.....62

YULDUZI

2018 йил № 2 (32)

2018 йил - Фаол тадбиркорлик,
инновацион гоялар ва
технологияларни қўллаб-
қувватлаш йили

Журнал таниқли
шоир, маънавият
жонқуяри (марҳум)
Исмоил Тўхтамишев
ташаббуси билан
ташкил этилган.
2010 йилдан буён
чоп этилади.

Тарих

Поён РАВШАНОВ, Темурийлар силсиласи.....	26
Анатолий САҒДУЛЛАЕВ, Багрикенгликнинг тарихий илдишлари.....	39
Дўстмурод НОРҚУЛОВ, Сухроб НОРҚУЛОВ, Сиёсий онгдаги ўзгаришлар ва миллий ўзликни англаш.....	68
Наби ХУШВАҚТОВ, Улугбек ОЛИМОВ, Қадимий Кеш шаҳри ва Темурбекнинг ёшлиги.....	74
Абдуматлуб НИЗОМОВ, Хожайи Жаҳон - дунё аҳлининг пири.....	78
Акрам ҲАСАНОВ, Амир Темур ва темурийлар даврида мадраса таълими tizими.....	84
Шерзод ИСКАНДАРОВ, Амир Темур даврида Ўрта Осиёга арабларнинг кўчириб келиниши	89

Жаҳоний жавоҳир

Хуан Хосе Арраола, Обрў, Маҳқум, Ғулом МИРЗО таржимаси.....	21
Ҳайнрих БЁЛЛ, Хайрлашув, (Немис тилидан Шаҳноза Қувонова таржимаси).....	108
Уильямс ФРИМЕН, Янги Англия роҳибаси,.. (Инглиз тилидан Чаросхон Самадова таржимаси).....	113

Amir Temur davrida O'rta Osiyoga arablarning ko'chirib kelinishi

XX asrning oxiri-XXI asrning boshlarida dunё харитасида ўзига хос туб, ўзгаришлар юз берди. Дунёдаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий жиҳатларни ўрганишда, этнология фанининг ютуқлари алоҳида аҳамиятига эга, унда назарий ва бахсли масалалар тўғрисидаги гоёлар шаклланди. Жумладан, Ўзбекистон этнологияси фанида этногенези ва этник тарих муаммолари билан бирга этник жараёнлар ва айниқса, турли тарихий-этнографик минтақалардаги айрим кам сонли халқларни миллий маданияти, урф-одати анъанавий этномаданий идентиклигини (этник ўзликни англаш) жараёнларини тадқиқ этиш асосий муаммолардан биридир. Айниқса, арабларни Ўрта Осиёга кўчиб келиши ва уларни келиб жойлаши борасида тадқиқотчилар томонида турли хил фикр-мулоҳазалар юритилади. Мазкур мақолада асосан арабларни Ўрта Осиёга кириб келиши Амир Темур даври билан бевосита боғлиқ жиҳатларни ўрганиш долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Ўрта Осиёга арабларнинг кириб келишини уч даврга бўлиш мумкин. Биринчи босқич даври VII аср ўрталари - VIII аср билан боғлиқ бўлиб, унда келиб, жойлашган араблар, асосан, ислом динини қарор топтириш ҳамда туб ерли халқларнинг бойликларини талаш мақсади билан келиб, шу ерда қолиб кетганлар ва кейинчалик улар маҳаллий халқлар маданиятига сингиб кетган. Айниқса, араблар кўчиб келган вақтда бадавий кўчиб юривчи халқ сифатида қаралган бўлса, кейинчалик уларнинг минтақа аҳолиси билан ассимиляция жараёнини кузатиш мумкин.

Араблар бу даврда хўжалик ва маданий ҳаётда атрофдаги бошқа халқлар маданиятига нисбатан жуда ҳам ночор аҳволда эди. Бир қатор олимлар томонидан олиб борилган илмий-тадқиқотлардан маълумки, Арабистонда VII асрда вужудга келган ижтимоий ва сиёсий вазият катта-кичик воҳалар, майда ҳукуматларга бўлинмаган мамлакатни сиёсий жиҳатдан бирлашишига олиб келган. Бу бирлашишнинг мафкураси сифатида ислом динидан фойдаланилган. Кейинчалик араблар ўзлари босиб олган ҳудудларда ислом динининг маросимларини кенг тарқатишган. Ўрта Осиёга араблар босқини даврида жуда кўплаб этнослар истиқомат қилиб келишган бўлса, уларнинг

ижтимоий яқинлашуви, яшаш, турмуш-тарзи, трансформацион ўзгаришлар жараёни кузатиш мумкин. Араблар кириб келгандан сўнг маҳаллий аҳоли билан иқтисодий, маданий жиҳатдан алоқалари маълум йиллардан сўнг трансформациялашув жараёни юз берди. Араблар турмуш тарзига кўра кўчманчи ёки ўтроқ, ярим ўтроқ ҳаёт кечирган. Ўзбекистон арабларининг яна ўзига хос хусусиятиларидан яна бири баъзилари маълум вақт давомида кенг яйловларда чорвачилик билан шугулланиб муайян мавсумларда бошқа ҳудудларга кўчиб юришган. Арабларни турмуш тарзи ва маданиятида ўзига хос ўзгаришни XX аср бошларидан кузатиши мумкин. Яъни уларнинг этномаданий ўзликни англашда маълум ҳарактерли шаклланишини кузатиш мумкин. Араблар ўтроқ турмуш тарзига ўтиши жараёни жадаллашиб, кейинги йилларда эса нафақат қишлоқ ҳудудларида балки шаҳарларга кўчиб бориб бугунги кунда истиқомат қилиб келишмоқда. Шаҳарларда истиқомат қилиб келаётган арабларни катта қисмида этномаданий трансформацияни кузатиш мумкин. Чунки турли миллат ва элатлари билан бир ҳудудда истиқомат қилиб келишида арабларга хос миллий маданияти ўрни ўзбек миллат маданиятини акс этишини кузатиш мумкин.

Биринчи босқичда кўчиб келганларнинг бир қисми маҳаллий халқлар (ўзбек, тожик, туркман ва ҳоказо) таркибига сингиб кетди. Ўзбекистонда истиқомат қилиб келаётган араблар ўзбек миллати вакили ҳисобланади.

Иккинчи босқичда арабларнинг миграцияси IX-XV асрларда юз берган. Бу даврда келиб жойлашган арабларнинг катта қисми ислом маданиятининг кенг тарқалиши ва ислом диний маросимларни кенгроқ тарқалишига сабабчи бўлишган. Айниқса, Амир Темур араб давлатларига юриш қилиб, аҳолисининг катта қисмини олиб келиб, маҳаллий халқлар истиқомат қилиб келаётган ҳудудларга жойлаштирди. Соҳибқирон даврида кўчириб келинган араблар, асосан, чорвачилик билан шугулланиб келишган. Шу даврда келиб жойлашган араблар бир неча мингга ташкил этган бўлиш мумкин. Улар кўпчилилик бўлиб, маълум муддат маҳаллий халқлар маданиятига сингиб кетмаган.

Араблар Ўрта Осиёга кўчиб келишининг учинчи босқич даври XVI-XIX асрларда кузатилади. Шу даврда кўчиб келиб ўрнашган арабларнинг жуда кўпчилилик қисми ҳунармандлар, қосиблардан ташкил топган. Умуман олганда, арабларнинг этник тарихи уч босқичдан иборат. Арабларнинг Ўрта Осиёга кўчиб келишининг янги босқичи Бобокалонимиз Амир Темур даврига тўғри келиб¹ улар асосан, Арабистон яримороти ва унга туташ ҳудудлардан, хусусан, Сурия ва Ироқдан кўчиб келган бўлса керак². Юқоридаги фикрлар тўғри эканлиги олиб борилган дала тадқиқотларимизда кузатилади.

Амир Темур томонидан Мовароуннаҳрга кўчирилган аҳоли таркибига эътибор қаратган атоқли элшунос академик К. Шониёзов араблар масаласига

¹ Мадаминжанова З. Арабы Южного Таджикистана (Историко-этнографические очерки). - Душанбе, 1995. - С. 27-31.

² Ражабов Р. Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси... - 98 бет.

хам тўхталиб қуйидагича ёзади: "XIV-XV асрларда Мовароуннаҳр илк ўрта асрлар ва ундан кейинги асрларда келиб жойлашиб, қолган араблар ҳам яшар эдилар. Араблар, асосан, Бухоро воҳасида, Бухоро шаҳрида, Самарқанд ва Каттақўрғон атрофларида, ҳозирги Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида тарқоқ ҳолда яшашган"¹.

Амир Темур ва шайбонийлар ҳукмронлиги даврида кўплаб араблар Арабистондан, Эрондан, Афғонистондан Марказий Осиёга, жумладан, Ўзбекистон ҳудудига кўчириб олиб келинган². Хусусан, бу даврда Кеш билан Насаф оралигида, Насафдан 35 км, Кешдан 30 км узоқликда Новқад-Қурайш қишлоғида араблар яшашган. Мазкур қишлоқнинг қадимий ўрни ҳозирги Қамаш туманидаги Қорабоғ қишлоғига тўғри келиб, бу ҳудуддаги Олтинтепа Новқад-Қурайшнинг ўрни ҳисобланади³.

Амир Темур ва унинг ворислари даврида Ўрта Осиё минтақасининг сезиларли қисми араб қавмига мансуб кишилардан ташкил топган. Соҳибқирон даврида кўчириб келтирилган араблар ҳақида ривоятлар ва турли-туман ҳикояларнинг сақланиб қолганлиги бунинг яққол исботидир⁴.

Арабларнинг Амударёни кечиб ўтиб, мамлакатимиз ҳудудида рўй берган этномаданий жараёнларда иштирок этиши ва янги аҳоли масканларини барпо этиши охири босқичи сўнгги ўрта асрлар ўзбек хонликлари ҳукмронлиги даврига тўғри келади. Бухоро амирлигида араблар масаласи бўйича шугулланадиган махсус девон таъсис қилиниши арабларнинг минтақага кўчиб келиши жараёни сўнгги босқичда анча кенг кўламда амалга ошганидан далолат беради. Бу даврда араблар Хуросон ва Шимолий Афғонистондан уюшган (компакт) ҳолда амирликнинг ички вилоятларига кўчирилган. Бу воқеалар айнан анча яқин ўтмишда рўй берганлиги сабабли бўлса керак, араблар ўз этник мансубликларини нисбатан яхши сақлаб қолганлар⁵.

Элшунос олима Б. Х. Кармишева Тожикистон ва Ўзбекистонда яшовчи араблар тарихи билан шугулланган бўлиб, унинг илмий изланишларининг маълум қисми араблар тарихшунослиги ва этнографиясига тааллуқлидир. Олиманинг таъкидлашича, араблар икки республиканинг жанубий минтақаларида кичик гуруҳлар тарзида яшаб келишган⁶. Айнан мазкур муаллиф томонидан Ўрта Осиё тарихида арабларнинг тутган ўрни ва араб халқининг анъанавий урф-одатлари, тили, маданияти, тарихи, уларнинг кўчиб келган жойлари, этник номи, уруглари ва ҳунармандчилиги, миллий кийимларининг ўзига хос локал хусусияти илмий материаллар асосида қиёсий таҳлил этилган⁷.

¹ Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. - Т.: Шарқ, 2001. 400 - бет.

² Аҳмедов Ҳ. Арабхона қишлоқ тарихи. - Навоий. Мунис. Умиди нашриёти, 2005. 4 - бет.

³ Бартольд В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Соч. Т. 1. - М.: Вост. Лит-ра. 1968. - С. 180-190.

⁴ Ражабов Р. Ўрта Осиё этномаданий жараёнларида араблар... 37 - бет.

⁵ Ражабов Р. Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси... 160-161 - бетлар.

⁶ Саидов М., Равшанов П. Жейнов тарихи. - Т.: Абу Али ибн Сино, 1996. 19 - бет.

⁷ Кармишева Б. Х. Среднеазиатские арабы // Народы Средней Азии и Казахстана. Т. II. - М.: АН СССР, 1963. - С. 582-598.

У олиб борган илмий тақдиқотлари ва тўплаган маълумотлари асосида юқоридаги фикрга келган. Аммо араблар нафақат жанубий, балки, гарбий, шарқий, қисман шимолий ҳудудларида ҳам истиқомат қилиб келишган. Мисол Хоразм, Фаргона водийсида араб номи билан боглиқ бир қатор қишлоқда ўзларини араб деб ҳисобловчиларни учратиш мумкин. Араблар илк кучиб келиб жойлашган ҳудудда жанубий бўлган бўлса кейинчалик улар бошқа минтақаларга йиллар ўтиши билан бориб жойлашган.

Ўтган асрлар мобайнида Ўрта Осиёга араблар бир неча маротаба келиб жойлашганлиги тўғрисида тарихий манбаларда маълумотлар бериб ўтилган. Арабларнинг келиб жойлашиши маҳаллий аҳолини турмуш тарзи, урф-одати ва диний маросимларида акс этган. Ҳудудий нуқтаи назардан бундай омиллар индивидуал ва гуруҳий кучиш бўлиб, бу каби ҳолат араб халқни демографик ўсишга олиб келган.

Тақдиқотларимиз даврида арабларнинг этномаданиятига доир баъзи ўзгаришлар қайси асрларда юз берганлиги тўғрисида сўров ўтказганмизда, информаторларнинг катта қисми Амир Темур даврида кучиб келганлик таъкидлашди. Айнан бу пайтда кучиб келиб жойлашган арабларда этник ўзликни англаш ҳисси олдинги ва кейинчалик олиб келинган арабларга қараганда миллий маданияти ва урф-одатлари яхши сақланиб қолган. Бу каби миллий маданиятини сақланиб қолишига асосий сабабларидан бири уларни туб маҳаллий халқ билан яқин муносабат бўлмаганлиги сабаб бўлади. Амир Темур давридан олдин ҳам араблар бир неча марта кучиб келиб ўрнашган. Бироқ улар ўзига хос хусусиятларини унутиб, йиллар ўтиши билан ўзбек, тожик ва туркман каби халқлар турмуш тарзига сингиб кетишган, миллий маросимларининг маҳаллий шароитларга мослашишига ҳаракат қилганлар.

Амир Темурнинг "Тузуқлари"даги "Қайси мамлакатни забт этган бўлсам, ўша ернинг обрў-эътиборли кишиларни азиз тутдим, саййидлари, уламолари фузало ва машойихига таъзим бажо келтирдим ва ҳурматладим. Уларга суюргол, вазифалар бериб, маошлар белгиладим, ўша вилоятнинг улугларини ога-иниларимдек, ёшлари ва болаларини бўлса ўз фарзандларимдек, кўрдим" деган фикрлари доимо амалиётда бўлган. Соҳибқирон томонидан олиб борилган сиёсатнинг яна бир жиҳати шундан иборатки, ўзга юртларини истило қилгандан кейин, жанг майдонларидан асир тушганларни, шаҳар ва қишлоқларнинг саййидлари, уламолари, машойих, тарихчиларию олимларини, шоирларию санъаткорларини, меъмору қурувчиларини, ҳунарманду усталарини уларнинг оила аъзолари билан бирга Мовароуннаҳр заминга олиб келган.

Ўрта Осиёга арабларнинг кучиб, келиши босқичини Амир Темур даврида кузатиш мумкин. Араблар Арабистон яримороли ва унга туташ ҳудудларда хусусан, Сурия ва Ироқдан кучиб келтирилган аҳоли бўлиши эҳтимоли юқори ҳисобланади. Ўрта Осиёга араблар Амир Темур даврида Афғонистон ҳудуддан ҳам кучиб келиб жойлашганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд.

Кейинги давриларида ҳам арабларни бир қисми ўрнашган. Хусусан, Жонибек султон даврида араблар Балх, Шибиргон ва Андхуй аҳолиси Зарафшон воҳасига кўчирилган. Шу сабабли Афғонистондан кўчиб келган Андхуй араблар ҳанузгача ўзлари ўша ҳудуд номи билан аташади.

Таъкидлаш жоизки, биринчи гуруҳ араблари ислом динини тарқатиш мақсадида келишган.

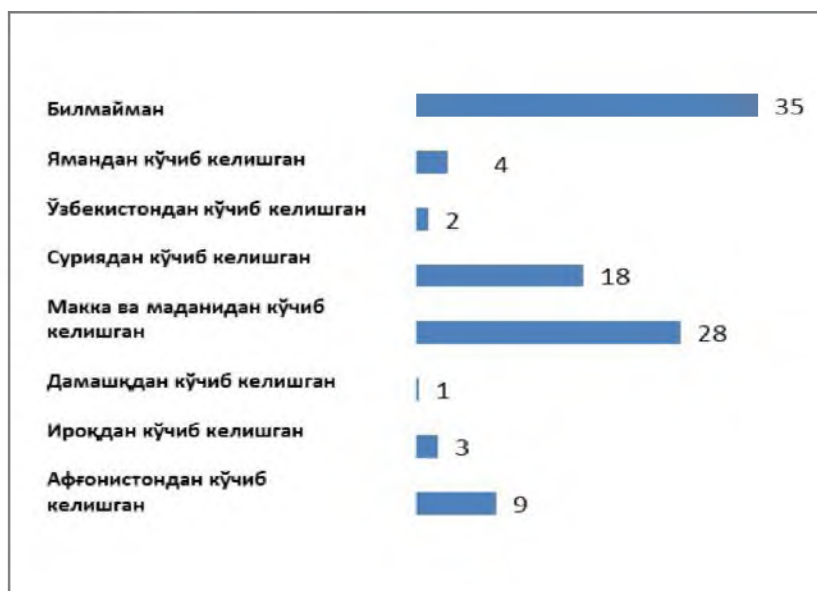
Иккинчи гуруҳ араблари ривоятларга кўра, Амир Темур Ироқни ишғол қилиб, Мовароуннаҳрга қайтаётганларида Соҳибқироннинг лашкарбошларидан бири араб ҳунармандларининг бир қисмини Қашқадарё вилоятининг Касби туманидан ўтаётган вақтида, уларни ичида араблардан бўлган Султон Мир Ҳайдар Мисрда бирга ўқиган талаба дўсти Абу Саид Амир Темур бобомизнинг аскарлари сафида хизмат қилаётганлигини кўради. Шундан сўнг у орқали арабларни бир қисмини шу ҳудудда қолдириб кетишларини сўрайди. Натижада Амир Темур Ироқ арабларидан иборат ҳунармандларни Касбига қолдириб кетади. Фақат бир шарт орқали яъни Султон Мир Ҳайдар отанинг хужраларига сиққунча одамни олиб қолсин рухсат беради. Шунда Султон Мир Ҳайдар отанинг хужраси тор кўринсада, илоҳий каромат туфайли ичига бутун бир қавмни сигдирган ва икки минг нафар ироқлик арабни олиб қолишига муваффақ бўлган деб эътироф этишади.

Тадқиқотларимиз даврида аниқландики, бугунги кунда Жейнов, Қамаш, Косон, Шаҳрисабз, Қаршидаги Арабхона қишлоқларида яшаб келаётган араблар Мир Ҳайдар ота сабабли қолиб кетган ўша халқ вакиллари дур. Соҳибқирон забт этган мамлакатларидаги итоат этмаган арабларни бошқа жойларга ҳам кўчирган. Шунда Султон Мир Ҳайдар ота, Амир Темурдан ҳозирги Қашқадарё воҳаси ҳудудидан олиб ўтилаётган арабларнинг гуноҳидан ўтишни ва шу ерда қолдиришни, келгусида уларнинг фойдаси тегиб қолишини айтган. Соҳибқирон шу сабабли бўлса, керак, арабларнинг бир қисмини шу заминга қолдириб кетган, шундан бери улар шу ерда ўтроқ яшайдилар.

Соҳибқирон ва Султон Мир Ҳайдар ота мулоқоти билан боғлиқ ушбу ривоятлар тарихшунос олим П. Равшановнинг фикрича, ўша давр тарихий воқеалари юз берган саналар нуқтаи назаридан ҳақиқатга тўғри келмайди. Жумладан, Султон Мир Ҳайдар отаси вафот этганида Амир Темур 29 ёшда бўлган. Қолаверса бирорта тарихий асарда уларнинг учрашгани ҳақидаги маълумотга ҳозиргача дуч келинмаганлигини эътироф этади. Аммо дала тадқиқотлари даврида тўпланган маълумотлар ва этноцилогик сўровнома таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, Султон Мир Ҳайдар ота ва Амир Темур бир даврда яшаган.

Қўйидаги социологик сўров натижаларида ана шундай фарқли хусусиятлар яққол кўзга ташланади. Ўрта Осиё халқлари тарихи ва этнографияси билан маълум маънода боғлиқдир. Респондентлардан утказилган сўровномамиз қўйидагича савол берилди. Яъни "Сизлар Ўрта

Осиёга қайси даврдан бошлаб келиб жойлашгансизлар?" деб сўраганмизда уларнинг аксарияти қисми "VII асрда келиб жойлашган" лиги 38 фоиз ни ташкил этган бўлса-да, 1 фоизи "Афғонистондан" кўчиб келиб жойлашганлиги эътироф этишган. Респондентларининг 43 фоиз "Амир Темур" даврида олиб келинганлиги эътироф этишган. Юқоридаги сўровнома натижаларидан ҳам арабларни катта қисми Султон Мир Ҳайдар ота даврида кўчиб келганлигини кўриш мумкин. Аммо яна бир ҳолат бизни қизиқтириб қўйдик, уларнинг 18 фоиз қачон ва қайси ердан кўчиб, келганлиги тўғрисида аниқ бир фикр айта олишмади. Бу каби фикрларни баён этишларига асосий сабаблардан бири араблар асрлар давомида туб маҳаллий халқлар турмуш-тарзи ва маданияти билан яқин муносабат бўлиб, ўз миллий маданиятларини секинлашиб билан йўқотиб, маҳаллий маданиятини қабул қилиб ўзларини араб эмас аксинча ўзбек миллатига эканликларини эътироф этишади.

Сизларнинг аجدодларингиз қайси ҳудудлардан кўчиб келишган?

Умуман Ўзбекистондаги барча араблар характерида бир ҳолатни кузатиш мумкин. Уларда саҳройи бадавийларга хос қизиққонлик ва жангарилик хислатлари сақланиб қолган.

Кўчиб келиши оқибатида бошқа этник гуруҳлар билан яқин муносабат бўлиши ва уларни ўзаро муносабатларни ўзгаришига таъсир этувчи омиллардан бири ҳисобланади. Айнан шу муаммони ўрганиш мақсадида арабларнинг қайси ҳудудлардан кўчиб келганлигини аниқлаш учун Қашқадарё вилояти Миришкор туманидаги Жейнов қишлоғи ҳамда

Самарқанд вилояти Пастдаргом туманидаги Арабхона қишлоғида яшовчи араблардан этносоциологик сўров ўтказилди. Сўровнома таҳлиллари юқоридаги жадвалда ўз аксини топган.

XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошларида хонликда араблар жуда озчиликни ташкил этган. Улар хонлик жанубида кўчманчиларга хос ҳаёт кечирганлар¹. XIX аср ўрталарига қадар арабларнинг бир қисми ўз тилини сақлаб қолган. Шу сабабли бўлса керак Хиваликлар уларни жуда қадимий аҳоли деб билишган. Нақл қилишларича, қайсидир Хоразмшоҳ ўз ҳузурига ислом динини яхши биладиган ва уни ўргатадиган билимдонларни топиб келишни буюради. Худди шу араблар ҳозирги Хоразмдаги араб аҳолисининг аجدодларидан бири ҳисобланади. Улар вақтлар ўтиши билан маҳаллий халқ таркибига сингиб кетган.

Арабхона номи билан Қарши шаҳрининг шимолидаги маҳалла, эски шаҳар атрофидаги гузар бўлса, Арабхона деган қишлоқлар вилоятда бир неча. Арабхона номи «араб» ва «хона» сўзларидан тузилган. Маъноси араблар яшаган (яшаётган) овул (қишлоқ, гузар) дир. Жой номлари таркибида сўзи овул, қишлоқ, гузар маъносини англатади². Ўзбекистонда араблар зич ҳолда яшовчи аҳоли масканларидан бири Қашқадарё вилояти Миришкор туманидаги Жейнов қишлоғи ҳисобланади. Қишлоқ номи форсча жўй (ариқ, анҳор) ва нав (янги) сўзларидан таркиб топган³. Қадимда Жейнов ҳудуди Харрук, Каттапо, Гавҳар, Чуқурқул, Оқрабод, Боввора, Тожик, Беглар, Аввона деб номланган жами 9 та маҳалладан иборат бўлган⁴. Ҳозирда эса 4 та Янги Жейнов, Аввона, Каттапой, Андхўй каби номлар билан аталади. Юқорида зикр этилган жой номлари арабларнинг уруғ шахобчалари бўлган топонимдир. Бу борада маҳаллий аҳоли орасида икки хил таъриф мавжуд. Биринчиси, Аввона, Боввора, Харрук уруғлари Амир Темур даври тарихи билан боғлаб талқин қилинади. Иккинчи тахминга кўра, Боввора уруғи Жейнов қишлоғига Бухоронинг Қорақул туманидан келиб жойлашиб, маҳаллий аҳоли этник таркибига қўшилиб кетган. Ахборотчилар маълумотларига кўра, Андхўй уруғи Афғонистон ҳудуди орқали келиб жойлашган араб уруғи шохобчасидир.

Хуллас, араблар йиллар давомида минтақанинг маҳаллий аҳолиси орасига сингиб, ассимиляция жараёнларига тортилган бўлса-да, уларнинг бир қисми этник ўзлигини (идентиклигини) сақлаб қолган. Жумладан, Навоий вилояти Навбаҳор туманига қарашли Арабхона қишлоғи ҳудудида истиқомат қилиб келаётган кекса кишиларнинг аксарияти олдинлари араб тилида гаплашишган. Ҳозирги кунда уларнинг кўпчилиги араб тилини унутиб, ўзбек ва тожик тилида мулоқот қилишади. Жугари қишлоғида истиқомат

¹ Данилевский Г. И. Описание Хивинского ханства. 1843-1851 г. - С. 58.

² Нафасов Т., Турсунов Ш. Қарши шаҳри маҳалла ва куча номлари. - Т.: Маънавият, 2008. 22-23- бетлар.

³ Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. 183 - бет.

⁴ Саидов М., Равшанов П. Жейнов тарихи... 50 - бет.

қилиб келаётганлар эса тожик, ўзбек, араб тилларида гаплашишади. Респондентлардан бири *"бизлар араб миллатдошларимиз билан араб тилида, ўзбек ёки тожик миллатга мансуб кишилар билан уларнинг тилида суҳбатлашамиз", деб таъкидлашди.*

Хулоса ўрнида шуни қайд этиш мумкинки, араблар қадимий Арабистон ярим ороли, Ироқ, Яман ва Сурия ҳудудидан кўчирилган. Шунингдек, Араб халифалиги, маҳаллий аҳолига ислом динини сингдириш орқали кўплаб, араб қавмлари жанубий-шарқий ҳудудларга жойлашиб ва ўтроқлашиб қолишлари ҳамда уларнинг маҳаллий халқларга таъсир қилишларига имкон яратган. Хусусан, бир неча ўнлаб, араб қабилалари Хуросондаги Марв ва Ҳирот атрофларига, Шимолий Афғонистондаги Балх вилоятига, Мовароуннаҳр ҳудудларига келиб жойлашишган.

Демакки, арабларнинг катта қисми Амир Темур даврида кўчириб, келинган. Арабларнинг кўпчилиги Қашқадарёда яшаган бўлса-да, кейинчалик Бухоро, Навоий, Самарқанд, Сурхондарё воҳаларига, Фарғона водийси ҳамда Афғонистон ҳудудларига кўчиб жойлашишишган. Ўрта Осиёга арабларнинг кўчириб келиниши турли даврларда бўлиб ўтганки, бу келгусида янада чуқур этнографик илмий тақиқотларини талаб этади.

